

Олексій Вінниченко

ДЕПУТАТСЬКІ СЕЙМИКИ БЕЛЗЬКОГО І РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVI — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА НЕВИБОРЧІ ФУНКЦІЇ

Депутатські сеймики в Речі Посполитій були запроваджені в 1578 р., на них шляхта мусила обирати суддів-депутатів Коронного трибуналу. Організація і діяльність цього типу шляхетських зібрань порівняно добре регламентували сеймові постанови того часу. У Белзькому воєводстві шляхта з'їжджалася до Белза, в Руському воєводстві відбувалося три депутатські сеймики — у Вишні, Галичі й Холмі. Поза виборчими функціями, ці зібрання завдяки усталеним термінам проведення часто використовувалися монархом, сеймом, політичними лідерами та самими шляхетськими спільнотами для вирішення різноманітних публічних і приватних справ. Відтак депутатські сеймики відігравали неабияку роль у політичному житті країни та в регіональному самоврядуванні.

Ключові слова: *Белзьке воєводство, Руське воєводство, депутатський сеймик, Коронний трибунал, шляхта.*

В останні десятиліття у сеймиковій історіографії остаточно утвердилась артикульована Адамом Літинським думка про сеймик як єдину інституцію в кожному повіті / землі / воєводстві Речі Посполитої¹. Згідно з нею, різні шляхетські збори й з'їзди, які відбувалися в окремому регіоні і на які прибували місцеві землевласники, належить трактувати не як самостійні сеймики, а лише як окремі зібрання одного регіонального сеймика². Такий підхід — вірний з формальної, інституційно-правової точки зору (оскільки два легітимні з'їзди шляхти в одному регіоні не могли проводитись одночасно) — призвів до надмірної нівеляції значення окремих типів сеймикових

¹ *Kriegseisen W.* Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. — Warszawa, 1991. — S. 16.

² *Lityński A.* Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich // *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.* — Katowice, 1969. — Nr 5. *Prace prawnicze.* I. — S. 105.

зібрань. Відтак у монографіях, присвячених діяльності сеймиків конкретних воєводств і земель, увага концентрується навколо політичних і фінансових ухвал передсеймових та післясеймових з'їздів, тоді як інші зібрання опиняються на маргінесі або взагалі не згадуються³ (виняток становлять хіба що праці істориків права⁴). Не в останню чергу це спричинено й джерельною базою, що слугує для вивчення «сеймикової» історії: набагато частіше знаємо про результати роботи сеймиків, аніж про їх перебіг і обставини проведення. Між тим, діючи за загальними для шляхетських форумів принципами й законодавчими приписами, сеймикові зібрання особливих видів мали відмінні й чітко визначені завдання / цілі та різні правові підстави, що позначалося і на процедурі їх проведення, і на складі учасників, і на характері ухвалених ними актів.

Окремим типом сеймикових зібрань, який за своїм значенням міг «конкурувати» зі з'їздами перед і після загальнодержавними сеймами, був депутатський сеймик. У його функціонуванні в регіонах Речі Посполитої водночас знайшли вияв місцева, локальна специфіка та спільні для всієї країни риси, що виразно помітно на прикладі Белзького і Руського воєводств, де проводилося кілька шляхетських зібрань.

Запровадження депутатських сеймиків відбулося тут, як і в інших коронних воєводствах та землях, на підставі конституції варшавського сейму 1578 р. Їх поява привнесла перше функціональне урізноманітнення до існуючої сеймикової системи: дотепер діяли тільки передсеймові та елекційні сеймики — перші передували сеймам (відповідно на них обирали послів на сейм), а завданням других було обрання кандидатів на вакантні земські уряди. На депутатські зібрання подібно покладалися звичні для учасників шляхетських з'їздів, як можна бачити, виборчі функції: на сеймиках належало обирати членів Коронного трибуналу — вищого апеляційного суду для обивателів Польського королівства (для шляхти Великого князівства Литовського в 1581 р. було створено окремий Литовський трибунал). Цей новостворений судовий орган складався з депутатів (суддів-депутатів) — духовних (представників від капітул) і світських (репрезентантів окремих

³ Серед «сеймикових» монографій, в яких депутатським зібранням присвячено окремі параграфи чи ширші фрагменти, див.: *Pawiński A.* Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795: Na tle stosunków województw kujawskich. — Warszawa, 1888 — S. 300–308; *Śreniowski S.* Organizacja sejmiku halickiego // *Studia nad Historią Prawa Polskiego.* — Lwów, 1938. — T. XVI. — Zesz. 3. — S. 77–79; *Gierowski J. A.* Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza. — Wrocław, 1948. — S. 148–155; *Zakrzewski A. B.* Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki. — Warszawa, 2000. — S. 170–177; *Kozyński R.* Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717. — Lublin, 2006. — S. 44–45; та інші.

⁴ *Plaza S.* Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632). — Warszawa — Kraków, 1984. — S. 144–146.

воеводств)⁵. Останніх шляхта щороку обирала на спеціальних сеймиках, які й отримали назву депутатських (їх ще називали «депутатськими елекціями» або «елекціями суддів-депутатів»). Фактично утворення Коронного трибуналу стало досягненням езекуційного руху, спрямованим на реформування судової системи⁶, але результатом виявилось не тільки певне обмеження королівської влади у сфері судочинства та запровадження суто шляхетського суду другої інстанції. Перед пересічним шляхтичем відкрилися нові можливості: по-перше, для персональної публічної кар'єри й суспільного авансу (йшлося про виконання функцій трибунальського депутата, яким формально міг бути обраний кожен шляхтич-землевласник), по-друге, для ширшої і, що не менш суттєво, регулярної участі у громадських зборах та публічному житті.

На відміну від інших типів сеймових зібрань організація та діяльність депутатських сеймиків отримали порівняно докладну **регламентацію у сеймових конституціях**. Однак ця правова регуляція не носила цілісного й системного характеру. Фактично йшлося про низку поодиноких сеймових ухвал, що могли мати постійну або дочасну дію і стосувалися усієї Корони чи деяких регіонів. У них обумовлювались місце і час проведення, кількість депутатів і порядок їх виборів, сам спосіб елекції, вимоги до кандидатів на депутатський уряд та інші чинності депутатських сеймиків. Водночас окремих аспектів роботи сеймових зібрань (зокрема, процедури проведення та ухвалення документів) сеймові ухвали майже не торкалися, більшість з них носила конкретно-оказальний характер і слугувала для вирішення одичних питань.

Найбільше для формування інституту депутатських сеймиків прислужилися постанови сейму 1578 р., але до середини XVII століття (до 1648 року) сейми Речі Посполитої ухвалили ще понад 50 конституцій, в яких регламентовано, уточнено чи принаймні згадано як загальні засади устрою, так і окремі аспекти діяльності депутатських зібрань в окремих воеводствах⁷. Що прикметно, ці 50 конституцій становить приблизно шосту частину від загального числа тих сеймових конституцій з часу правління королів Стефана

⁵ *Majsel W.* Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych // *Czasopismo Prawno-Historyczne.* — Poznań, 1982. — Т. XXXIV. — Zesz. 2. — S. 73–109; *Zarzycki W.* Trybunał Koronny dawnej Rzeczypospolitej. — Piotrków, 1993; *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej /* Redakcja A. Dębiński, W. Bednaruk, M. Lipska. — Lublin, 2008; *Bednaruk W.* Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1587–1794. — Lublin, 2008.

⁶ *Balzer O.* Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego XVI wieku. — Warszawa, 1886.

⁷ *Винниченко О.* Конституції сеймів 1576–1647 років як джерело до історії організації і діяльності сеймиків у Речі Посполитій // *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя.* — Київ — Львів, 2004. — Т. II. — С. 247–248.

Баторія, Сигізмунда III Вази і Владислава IV, які містять інформацію про устрій та діяльність сеймиків. Причини такої уваги парламентаріїв саме до депутатських зібрань можна вбачати і в їх недавньому запровадженні (хоча післясеймові сеймики, які з'явилися дещо пізніше і були безпосередньо пов'язані із роботою сеймів, в сеймових ухвалах згадуються рідше), і, що напевно було важливішим, в особливому значення для провінційної шляхти.

Функціонування депутатських сеймиків. Суттєвою рисою, яка відрізняла від інших типів сеймових зібрань депутатські сеймики, став *установлений час і регулярність їх проведення*. Скликання шляхетських з'їздів зазвичай обумовлювали діяльність інших інститутів або певні політичні події чи публічні чинності, однак чіткі строки роботи Коронного трибуналу визначили і конкретні терміни проведення депутатських зібрань. Згідно з конституцією сейму 1578 р., вони мали збиратися в перший понеділок після католицького свята Народження Діви Марії, яке відзначалося 8 вересня. Відтак у різні роки понеділок припадав на проміжок від 9 і по 15 вересня. Очевидно у визначенні саме таких хронологічних рамок зіграв свою роль сільський триб життя шляхти-землевласників, прив'язаних до циклу сільськогосподарських робіт у своїх маєтках⁸.

Дата проведення була загальною для всіх депутатських сеймиків в Короні⁹, її ж було прийнято і для прусських та українських (Волинського і Брацлавського) воєводств, які опинилися під юрисдикцією Коронного трибуналу дещо пізніше — за рішенням сейму 1589 р. Трибунал мав розпочинати роботу в перший понеділок після свята Святого Мартина (припадало на 11 листопада), тобто за два місяці після депутатських сеймиків — час відведений на поїздку зі свого воєводства до Пйотркова, де відбувалася осінньо-зимова трибунальська сесія. У подальшому час проведення депутатських сеймиків залишався незмінним і лише в окремих випадках уточнювався у зв'язку з продовженням термінів роботи річної трибунальської сесії або зі скликанням посполитого рушення.

⁸ У своєму господарському календарі знаний економіст XVII ст. Якуб Казімеж Гаур відводив липень–серпень на проведення жнив і радив завершувати їх, за прикладом «старих господарів», у переддень свята Народження Діви Марії (тобто 7 вересня), відколи вже починали сіяти озимі (*Haur J. K. Oekonomika ziemianska generalna punktami partikularnemi, interrogatoryami gospodarskiemi, praktyką miesięczną, modelluszami abo tabułami arithmetycznemi objaśniona, panom dziedzicznym, arendarzom, oekonomom, attendętom, vrzędnikom, pisarzom prowentowym u wszystkim w pospolitości dobr ziemskich dozorcem pozyteczna i potrzebna.* — Kraków, 1675. — S. 108–112). Відтак депутатський сеймик припадав на певне «міжсезоння» в господарських роботах на селі, що давало землевласникові можливість залишити маєток і з'їздити на зібрання.

⁹ *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane go (далі — VL).* — Petersburg, 1859. — Т. II. — S. 182–183. Загалом про терміни проведення депутатських сеймиків див.: *Bednaruk W. Trybunał Koronny...* — S. 199–203.

За сеймовою ухвалою 1578 р. шляхта окремих воєводств і земель мала здійснювати вибори суддів-депутатів до Коронного трибуналу на *місцях*, де, згідно зі старим звичаєм, обиралися «судові особи» (йшлося про членів місцевих судів — підкоморського і земського)¹⁰. Зокрема під дію цього положення потрапило Белзьке воєводство, в якому депутатські сеймики почали відбуватись там само, де й інші зібрання — в адміністративному центрі воєводства місті Белзі. Натомість для кількох коронних воєводств, які мали непростий сеймиковий устрій, ці місця в конституції уточнювалися, хоча у випадку Руського воєводства виявились цілком традиційними: шляхта Львівської, Перемишльської і Сяноцької земель мала збиратися у Вишні, Холмської — у Холмі, Галицької — у Галичі. Згодом місця проведення депутатських сеймиків могли змінюватися лише з огляду на збільшення числа депутатів від окремих воєводств. «Звичність» місць проведення стосувалася не лише міст, а й споруд, де збиралася шляхта на вибори депутата. Найчастіше йшлося про храми (зазвичай католицькі костели) — на той час ледве не єдині будівлі, приміщення яких здатні були вмістити багатолюдні збори. В Белзькому і Руському воєводствах депутатські сеймики, як і інші шляхетські зібрання, мусли відбуватися: в Белзі — у костелі монастиря домініканців, у Вишні¹¹, Холмі¹² й Галичі¹³ — у фарних (парафіяльних) костелах.

Формально **склад учасників** депутатських сеймиків мусив бути таким самим, як і будь-яких інших сеймикових зібрань. Згідно з правом, у роботі шляхетських сеймиків і з'їздів, які виконували роль станових територіальних зібрань, участь могли брати всі представники привілейованого стану (зрозуміло, дорослі й чоловічої статі), осілі в цьому воєводстві (землі), — так звані *terrigenes*, тобто ті, що мали тут землеволодіння та / або тримали земельну власність у посесії, державі, заставі тощо. Вони мали право виступати, голосувати та бути обраними на сеймику «свого» регіону. Неосіла (безземельна) шляхта могла перебувати на сеймиках, але не мала права на активну участь в їх роботі¹⁴. На практиці склад учасників депутатських сеймиків відзначався певною специфікою. По-перше, процедура голосування змушувала претендентів на депутатський уряд громадити своїх прихильників. Учасники вишенських передсеймових сеймиків 1615 і 1616 рр.

¹⁰ Bednaruk W. Trybunał Koronny... — S. 203–207.

¹¹ Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі — AGZ). — Lwów, 1909. — Т. XX: Lauda sejmikowe. Т. I. Lauda wiszeńskie 1572–1648 r. / Opr. A. Prochaska. — S. 141.

¹² Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668 / Opracowanie W. Bondyra, H. Gmiterek, J. Ternes. — Lublin, 2013. — S. 249.

¹³ AGZ. — Lwów, 1931. — Т. XXIV: Lauda sejmikowe halickie 1575–1695 / Wyd. A. Prochaska. — S. 49; Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. / Wyd. W. Semkowicz. — Lwów, 1913. — S. 133.

¹⁴ Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej... — S. 104.

скаржилися на порушення нормальної й вільної елекції депутата, на яку «скупчено деякі приїжджають задля більшої кількості голосів»¹⁵. По-друге, у роботу зібрання могли включатися ті шляхтичі, яким таке право не належало. Як випливає із зізнання (реляції), даного маршалком Францішком Бондзінським в Холмському гродському уряді, після успішного проведення елекції на холмському сеймику 1644 р. різні шляхетські особи з Красноставського повіту — неосілі, неповнолітні й ті, які належали до «юрисдикції» Замойської ординації, намагалися взяти участь у голосуванні, хоча «ніколи перед тим на жодних сеймиках вільних голосів для призначення послів і депутатів не мали»; це, як сказано в зізнанні, призвело до замішання на сеймику¹⁶. По-третє, відмінним серед учасників депутатських зібрань мало бути співвідношення представників різних груп місцевого шляхетського соціуму, хоч тут вступали в дію різні чинники. Якщо депутатський сеймик займався виключно виборами депутата, то можна було не сподіватися на приїзд магнатів і великих землевласників, які воліли діяти на рівні Трибуналу через своїх клієнтів з числа середньої й дрібної шляхти. Відповідно серед учасників більшість складала останні, а малозаможних (і навіть безземельних, як свідчить згаданий випадок на холмському сеймику 1644 р.) шляхтичів заохочували до приїзду на сеймик задля отримання додаткових голосів. Однак на відміну від послів на сейм, трибунальськими депутатами могли ставати й сенатори, тож їх присутність також ставала актуальною.

На склад учасників депутатських зібрань могли впливати й додаткові функції, які ті виконували. Коли йшлося про обговорення політичних питань, на сеймик з'їжджалися політичні лідери та особи, котрі користувалися авторитетом у тамтешньому соціумі, найчастіше з числа місцевих сенаторів, урядників і католицьких ієрархів (брали участь в сеймику як шляхтичі). Показовим стало прибуття на вишенський депутатський сеймик 1603 р., на який мав приїхати королівський представник, чималого числа шляхти, кількох урядників і трьох сенаторів — львівського і перемишльського каштелянів та перемишльського єпископа. Останній зайняв доволі прикметну позицію: висловив свою думку стосовно королівських прохань, натомість у виборах депутата відмовився брати участь — як духовна особа, яка обирає «свого» духовного депутата в капітулі¹⁷. А доведення свого шляхетства особами, оскарженими у плебейському походженні (про це далі), мусило приводити на депутатські сеймики десятки представників дрібношляхетських

¹⁵ AGZ. — Т. XX. — S. 145 [p. 4], 155 [p. 19].

¹⁶ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — S. 248–249.

¹⁷ *Вінниченко О.* Конфлікт політичний чи конфлікт особистий: вишенський депутатський сеймик Руського воеводства 1603 року // Соціум. Альманах соціальної історії. — Київ, 2007. — Вип. 7: Конфлікт та порозуміння в історії середньовічної і ранньомодерної Європи. — С. 114–115, 140.

родів, члени яких часто потрапляли під подібні звинувачення чи виступали свідками у таких доведеннях¹⁸.

Так чи інакше, про якісь абсолютні показники стосовно кількості учасників депутатських зібрань говорити не доводиться: участь не була обов'язковою, і жодних реєстрів прибулої на сеймик шляхти не велося. Доволі умовними маркерами багатолюдності чи малочисельності зібрань, та й то тільки стосовно деяких з них, виступають відомості про кількість голосів, відданих за претендентів на депутатство¹⁹, підписи під сеймиковими актами²⁰ та переліки шляхтичів, які протестували стосовно неправомірних дій під час виборів²¹: на їх підставі можна твердити, що на депутатські сеймики з'їжджалось від кількох до кільканадцяти десятків осіб. Водночас слід враховувати, що присутність для шляхтичів на депутатському зібранні могла бути важливішою від інших публічних чинностей: недаремно белзька шляхта в жовтні 1584 р. доручила своїм послам просити короля перенести грабовецькі земські роки, які не відбувалися через елекцію депутата²².

Процедура депутатських сеймиків загалом була такою, як і інших сеймикових зібрань, вирізняючись лише в нюансах, обумовлених їх функціональними цілями та, відповідно, правовою регуляцією. Найсуттєвішою відмінністю став усталений час проведення, встановлений сеймовою постановою 1578 р., відтак жодних додаткових актів, які б повідомляли про скликання цих з'їздів, не видавалося. Лише в деяких випадках король розсилав універсали чи мандати, якими закликав місцеву шляхту й урядників прибути на

¹⁸ На галицький депутатський сеймик 1639 р. з'явилося 14 шляхтичів з роду Журковських і ще близько двох десятків представників інших родів (*Wywody szlachectwa w Polsce...* — S. 157–160; *Winnyczenko O. Rodzice, krewni i powinowaci a pamięć rodowa szlachty województwa ruskiego w XVII wieku (w świetle akt sejmikowych deductionis nobilitatis)* // *Krakowskie Pismo Kresowe*. — Kraków, 2014. — R. 6: Rodzina na pograniczu kulturowym. — S. 38–39, 48).

¹⁹ На сеймиках у Холмі за кількох кандидатів на депутатство загалом проголосували: в 1623 р. — 131 шляхтич, у 1644 р. — 71 шляхтич (*Akta sejmikowe ziemi chełmskiej...* — S. 141, 249). На белзьких сеймиках віддали голоси: у 1608 р. за чотирьох претендентів — 60 учасників зібрання (Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДАУЛ)). — Ф. 1: Белзький гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 197. — Стор. 386), у 1611 р. за трьох претендентів — 58 шляхтичів (*Biblioteka Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu*. — *Dział rękopisów*. — Sygn. 15964. — T. I. — Vol. 1: *Lauda sejmikowe bełskie 1572–1673* (далі — *Lauda sejmikowe bełskie*). — S. 85 [№ 51]).

²⁰ Постанову вишенського сеймика 1610 р. підписало 45 учасників зібрання, у тому числі львівський архієпископ Ян Замойський (*AGZ*. — Т. XX. — S. 133).

²¹ З приводу елекції депутата у Вишні в 1624 р. кожна з обох сторін виголосила протестації від імені 18 різних шляхтичів та інших панів, котрі були присутні на сеймику (*Вінниченко О. З історії діяльності депутатських сеймиків Руського воєводства в першій чверті XVII ст.* // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. — Львів 2001. — Вип. 35–36. — С. 513, 514).

²² *Lauda sejmikowe bełskie*. — S. 40 [№ 21, p. 19].

сеймик і прийняти участь в його роботі²³. Однак в них йшлося не про скликання зібрання, а про розв'язання справ, які не належали до компетенцій депутатського сеймика і які мали обговорюватися на ньому на прохання монарха.

У визначений понеділок шляхтичі з'їжджалися до костелу, де проводились усі сеймиківі зібрання. Подібно, як і у випадку інших з них, депутатський сеймик розпочинав роботу з обрання головуючого — сеймиківого маршалка. Відразу після цього мали б відбуватися вибори депутата: кандидатури висували учасники відповідно до ієрархії, тобто спершу сенатори (якщо такі були присутні), потім урядники, наприкінці неуряднича шляхта. Після цього так само відбувалося голосування — спочатку віддавали голоси присутні сенатори й урядники, а за ними «інші обивателі»²⁴. Вирішення інших справ (зокрема й проведення окремими шляхтичами *deductionis nobilitatis*) мусило проходити після елекції депутата, хоча відомі випадки, коли королівського представника вислуховували до виборів, а обговорення публічних справ поєднувалось із висуненням кандидатур на депутатство (так було на вишенському сеймику 1603 р.). Завершенням роботи депутатського сеймика ставало оформлення його рішень у вигляді відповідних документів. Однак підготовка таких актів, часто дуже об'ємних, вимагала часу, тож під час зібрання лише накреслювались їх робочі (чорнові) варіанти. Остаточне оформлення могло здійснюватися вже після завершення сеймика і покладалося на маршалка, який і завіряв документи своїм підписом. Іноді на допомогу йому зібрання визначало кількох шляхтичів, які затримувалися на місці після завершення сеймика. Робота депутатського зібрання обмежувалась одним днем, тож учасники воліли не затримуватися на місці сеймикування і витратитися на помешкання, прагнучи чимскоріше виїхати додому²⁵.

Ключову роль у роботі сеймика відігравав *маршалок*²⁶, виконуючи одночасно функції регулятора його роботи, репрезентанта зібрання та виконавця ухвалених ним рішень. Обирався маршалок, як записано, приміром, у постанові вишенського сеймика 1614 р.²⁷, для «*rzędu czynienia*», і під цим

²³ Див. для порівняння королівські мандати, надіслані сяноцькому (Вінниченко О. Конфлікт політичний чи конфлікт особистий... — С. 139–140), галицькому (AGZ. — Т. XXIV. — С. 19–20) і буському (ЦДДАУЛ. — Ф. 3: Буський ґродський суд. — Оп. 1. — Спр. 11. — Стор. 197–198) старостам стосовно депутатських сеймиків, хоча в Галицькій землі того року вибори депутата не відбувалися.

²⁴ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — S. 249.

²⁵ У 1624 р. учасники вишенського сеймика поспішали додому з огляду на небезпеку татарського нападу (Вінниченко О. З історії діяльності депутатських сеймиків... — С. 515).

²⁶ Bednaruk W. Trybunał Koronny... — S. 219.

²⁷ AGZ. — Т. XX. — S. 141.

«здійсненню порядку» розумілося керівництво роботою зборів, дотримання процедури, підготовка сеймикової документації. У міру того, як депутатські сеймики почали займатися іншими справами (окрім виборів депутатів), їх маршалки стали діяти від імені сеймикового зібрання чи виконувати його доручення в різних ситуаціях.

Наприклад, вишенський сеймик 1614 р. призначив для врегулювання конфлікту між Константином Корняктом і перемишльським старостою Адамом Стадницьким комісію, до складу якої включив і маршалка зібрання коронного референдарія Яна Свентославського²⁸. Маршалок холмського сеймика 1632 р. Вацлав Замойський від імені зібрання позичив у холмського підкоморія Яна Скашевського 200 злотих для посла, якого сеймикуюча шляхта відрядила до руського воєводи²⁹. На галицькому сеймику 1642 р. його маршалка, Яна Евариста Белжецького, було обрано депутатом «до коректури права»³⁰. Маршалок холмського депутатського сеймика 1643 р. Самуель Бжезіцький за дорученням зібрання видав квіт земському поборцеві, холмському підстарості Героніму Сметанці³¹.

Видається, що визначальними якостями для обрання маршалком мусили бути авторитет серед місцевої шляхти і здатність керувати роботою зібрання. Недаремно бачимо серед них³², поза неурядничою шляхтою, чимало представників магнатських родів (холмський підкоморій Миколай Данилович на вишенському сеймику 1644 р.), місцевих судових урядників (перемишльський підкоморій Кіліан Дрогойовський на вишенському сеймику 1589 р. або белзький земський писар Марек Олесьницький на белзькому сеймику 1621 р.) чи, навіть, тамтешніх старост (холмський староста Ян Томаш Кшивчицький на холмському сеймику 1645 р.). Важливу роль відігравав авторитет не лише самого шляхтича, але і його роду, статус рідних. Зокрема, Ян Еварист Белжецький, син галицького каштеляна і белзького старости Яна Белжецького, в 1642 р. двічі ставав сеймиковим маршалком:

²⁸ Ibid. — S. 142.

²⁹ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — S. 167–168.

³⁰ AGZ. — Т. XXIV. — S. 31, 50, 51. З іншого боку головування на сеймику не було гарантією обрання до Трибуналу чи на іншу посаду. Так, кандидатури Адама Ганського і Францішка Бондзинського (останні були маршалками холмських депутатських сеймиків 1623 і 1644 рр.) під час виборів депутата набрали мізерну кількість голосів (відповідно, 1 і 2) (Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — S. 141, 249).

³¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (далі — APL). — Castrensia Chelmensia, Relationes. — Ks. 65. — S. 28–29; Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — S. 247–248.

³² Персональний склад маршалків сеймикових зібрань у Белзі, Вишні, Галичі й Холмі див.: Вінниченко О. Інститут сеймикового маршалка в Руському і Белзькому воєводствах останньої чверті XVI — першої половини XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 1999. — Вип. 34. — С. 117–121.

у січні — на передсеймовому сеймику в Белзі, у вересні — на депутатському сеймику в Галичі³³. А учасники депутатських сеймиків у Белзі два роки підряд обирали маршалками представників місцевого роду Коморовських: у 1643 р. — белзького земського суддю Адама, у 1644 р. — Стефана³⁴.

Водночас не існувало специфічного й обмеженого кола осіб, представники якого ставали головуючими саме депутатських сеймиків: якихось традицій чи обмежень тут не існувало. Наприклад, коронний референдарій Ян Свентославський тричі ставав маршалком депутатських сеймиків у Вишні — у 1614, 1617 і 1618 рр., а поміж тим виконував маршалківські функції ще на передсеймових зібраннях у 1615 і 1618 рр. Радше можна говорити про «професійних» маршалків, які часто обіймали такі посади, навіть кілька років підряд. Поза згаданим Я. Свентославським, два роки підряд (у 1642 і 1643 рр.) на депутатських сеймиках у Холмі маршалкував Самуель Мірж Бжезіцький.

Роль маршалка на депутатській елекції була настільки важливою, що часами доходило до конкурентної боротьби за цю посаду: зокрема, саме «через незгоду під час виборів маршалка» було зірвано вишенські депутатські сеймики 11 вересня 1628 р. і 10 вересня 1646 р.³⁵

Головним завданням депутатських зібрань від самої появи і впродовж всього часу функціонування залишалось **обрання судді-депутата** до Коронного трибуналу. Окрім цього, формально до компетенції депутатських зібрань (за рішенням сейму 1601 р.³⁶) відносилась ще одна правова чинність (щоправда більш приватного характеру) — **доведення шляхетства**. Шляхтичі, яких було оскаржено в неблагородному походженні, мали на депутатському сеймику «свого» воеводства довести перед обивателями свій шляхетський родовід та отримати відповідне сеймикове свідоцтво (атестацію), яке в подальшому пред'являли в Трибуналі або іншому суді — там, де остаточно вирішувалася справа щодо станової приналежності обвинуваченого.

Підтвердження шляхетства на сеймиках³⁷ здійснювалося шляхом представлення у сеймовому колі певного числа свідків (по лінії батька і матері), які «зізнавалися» про предків обвинуваченого та про свою спорідненість з останнім. За традицією оскаржений мусив виставити шістьох родичів, але

³³ Lauda sejmikowe belskie. — S. 180; AGZ. — Т. XXIV. — S. 50, 51.

³⁴ Lauda sejmikowe belskie. — S. 192.

³⁵ AGZ. — Т. XX. — S. 273, 490.

³⁶ VL. — Т. II. — S. 390.

³⁷ Детальніше про юридичні підстави й практичну реалізацію сеймикowego виведення шляхетства див.: *Вінниченко О.* Доведення шляхетства на сеймиках Руського воеводства у Вишні (XVII — середина XVIII ст.): правова регламентація і повсякденна практика // *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах.* — Київ, 2012. — Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення. — С. 13–40.

на практиці їх кількість могла різнитися в залежності від сімейних та інших обставин: наприклад, на вишенський сеймик 1635 р., як стверджував у своїй протестації оскаржений Теодор Вінницький, прибули представники не менше 33 споріднених із ним шляхетських родів³⁸. Крім усних свідчень родичів, шляхтич, звинувачений у нешляхетстві, презентував у сеймиківому колі автентичні документи (*dyspozycyi*), що засвідчували шляхетське походження його та його предків, підкріплюючи усні «зінання» (як записано в протестації Т. Вінницького, він готовий був доводити шляхетство на сеймику «з названими своїми родичами та приятелями, також зі своїми і своїх предків листовними автентичними диспозиціями стосовно земських маєтностей»³⁹). Переважно це були привілеї на земельні маєтки, іноді з давніших часів: зокрема, на галицькому сеймику 1617 р. оскаржений Філ Дрогомірецький серед інших документів, наданих його предкам, пред'явив привілей короля Сигізмунда I (у ньому згадано прадіда обвинуваченого), що підтверджував привілей князя Владислава Опольського⁴⁰. Початково представлення оскарженими документів відіграло допоміжну роль і не було кінцевим, поки сейм 1633 р. не зробив цей елемент сеймиківого виведення шляхетства обов'язковим⁴¹. Такий порядок *deductionis nobilitatis* мав не тільки значно подовжувати час роботи зібрання, але й збільшувати кількість присутніх на депутатському сеймику (про що вже згадувалось) — зокрема з числа середньої та, особливо, дрібної шляхти, оскільки представникам останньої найчастіше закидалося нешляхетство.

Видається, що учасники розглядали доведення шляхетства не як складову роботи депутатського сеймика, а як приватну (хоча й згідну з правом) справу, яка не могла вплинути на перебіг і результат зібрання. Про це свідчить ігнорування протестів, які часами виголошували опоненти оскаржених (без побоювання, що це може призвести до зриву сеймика), а також ситуація, яка склалася на вишенському сеймику 1646 р.⁴² Проте в окремих випадках не тільки обвинувачений міг зіткнутися зі значними труднощами, намагаючись представити докази свого шляхетського походження на сеймику, але й робота зібрання могла бути суттєво ускладнена через чийсь

³⁸ Wywody szlachectwa w Polsce... — S. 146–147.

³⁹ Ibid. — S. 147.

⁴⁰ Ibid. — S. 140.

⁴¹ VL. — Т. III. — S. 382.

⁴² Незважаючи на те, що сеймик був зірваний ще під час виборів маршалка, учасники зібрання видали Стрельбицьким атестацію (для представлення на Трибуналі), якою засвідчили готовність останніх представити на сеймику свідків і документи та доводити своє шляхетство. За відсутності маршалка атестацію підписали 4 сенаторів і 7 урядників Руського воєводства (AGZ. — Т. XX. — S. 490–491; Wywody szlachectwa w Polsce... — S. 175).

спроби довести своє шляхетство (як це, наприклад, було під час вишенського сеймика 1635 р.⁴³).

У більшості випадків сеймикові доведення шляхетства завершувалися успішно⁴⁴, але наскільки часто їх проводили на депутатських зібраннях визначити складно. Сеймикові атестації, які найчастіше є єдиним джерелом відомостей про такі випадки, нерідко вносилися до актових книг через значні проміжки часу⁴⁵. Відомо, що справами, пов'язаними з підтвердженням шляхетства, в тій чи іншій мірі — чи-то проводячи *deductio nobilitatis*, чи-то відкладаючи його та видаючи акти, атестації або свідоцтва — займалися учасники 14 депутатських зібрань Руського воєводства: 11 вишенських (1601, 1609, 1610, 1614, 1618, 1620, 1636, 1639, 1640, 1643, 1646 років) і 3 галицьких сеймиків (1608, 1617 і 1639 років). Також достеменно відомо, що *deductiones nobilitatis* не відбувалися під час вишенського сеймика 1624 р.: тоді на них просто не вистачило часу через неспокійний перебіг зібрання⁴⁶. Натомість немає відомостей про доведення шляхетства на сеймиках Белзького воєводства і Холмської землі — як можна припускати, через незначну частку тут незаможної / дрібної шляхти (як і загалом нечисельність місцевих шляхетських спільнот), представники якої найчастіше підпадали під нагану шляхетства. Вочевидь оскарження і, відповідно, сеймикові виведення траплялися тут значно рідше, аніж в середовищі шляхти Перемишльської і Галицької земель.

Формально, окрім виборів депутата, депутатські сеймики *іншими справами* займатися не мусили⁴⁷. Однак завдяки їхній регулярності та присутності на них значного числа зем'ян, цей тип зібрання часто використовувався монархом і владною елітою Речі Посполитої для вирішення й обговорення державних справ. У такому випадку на депутатський сеймик зазвичай прибував королівський легат (посол) і представляв сеймикуючій шляхті питан-

⁴³ Wywody szlachectwa w Polsce... — S. 146–149.

⁴⁴ Відомий лише один випадок на сеймиках Руського воєводства, коли в ході доведення шляхетства було викрито плебея — на сеймику в Галичі у 1608 р. (Ibid. — S. 132–133).

⁴⁵ Наприклад, дві атестації вишенського сеймика 10 вересня 1640 р. були об'ятовані (як частина трибунальних декретів): акт виведення Івана Скородинського — 1 травня 1647 р. у Львівському гроді (ЦДІАУЛ. — Ф. 9: Львівський гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 397. — С. 686–689), акт виведення Анджея Ритаровського — 2 грудня 1665 р. у Перемишльському гроді (Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника (далі — ЛННБ). — Відділ рукописів. — Ф. 5: Осолінські. — Спр. 426. — С. 134–136).

⁴⁶ Вінниченко О. З історії діяльності депутатських сеймиків... — С. 515.

⁴⁷ 6 жовтня 1609 р. сяноцькі зем'яни, коли зібрались сесію тамтешнього земського суду і довідались про ухвалу тогорічного депутатського сеймика Руського воєводства щодо стягнення додаткового побору, розцінили таке рішення як порушення їх вольностей і заявили, що «той вишенський сеймик призначений є на обрання депутата, не на встановлення поборів» (AGZ. — Т. XX. — S. 131).

ня, що вимагали термінового обміркування⁴⁸. Наприклад, відомо про відрядження монарших послів на депутатські зібрання 1609 р. у Вишні⁴⁹, Холмі⁵⁰, Белзі⁵¹, також на вишенський 1607 р.⁵² і холмський 1617 р.⁵³ сеймик тощо.

Найчастіше йшлося про ухвалення і збір податків. Так, на галицький сеймик 1613 р. приїхав представник монарха Александер Тшебінський, який повідомив про труднощі, пов'язані з виплатою грошей «московському жовнірові». Вислухавши посла, учасники зібрання постановили зібрати побор (по 5 злотих з плуга або лану оброблюваної землі) з підданих королівських, духовних і дідичних маєтків протягом п'яти тижнів і згідно з поборовим універсалом тогорічного сейму, обрали поборцею Станіслава Збієвського, шафарем — Войцеха Маковецького, визначили порядок стягнення податкових заборгованостей та інші аспекти. При цьому зазначалося, що зібрані суми мають бути передані до Львова сеймовим комісарам для платні війську тільки в тому випадку, якщо рішення про збір податку ухвалить сеймики інших воєводств⁵⁴.

Практика обговорення і вирішення на депутатських зібраннях питань, що належали до компетенції післясеймових з'їздів, очевидно походить з періоду 1589–1590 рр., коли, згідно із сеймовою конституцією 1589 р.⁵⁵, сеймові послы мали звітуватися на депутатських сеймиках про свою діяльність та роботу сейму. З того часу відома, приміром, постанова вишенського сеймика 1589 р., основні положення якої стосувалися збирання призначеного сеймом податку та заходів щодо оборони Речі Посполитої від турецько-татарського нападу⁵⁶.

Своєю чергою шляхта — можливо не набагато пізніше від короля⁵⁷ — стала послуговуватися цим типом сеймикових зібрань для вирішення справ,

⁴⁸ Прикладом легації, яку представник короля зачитував під час депутатського зібрання, може слугувати інструкція на сеймики, що мали відбутися 13 вересня 1638 р. (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. — Oddział rękopisów. — Akc. 1949/439, Steinwehr II F 37. — К. 489; ЛННБ. — Відділ рукописів. — Ф. 45: Дідушицькі. — Оп. 1. — Спр. 109. — Стор. 921–923 [№ 103]).

⁴⁹ AGZ. — Т. XX. — С. 130–131.

⁵⁰ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — С. 106.

⁵¹ ЦДІАУЛ. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 197. — Стор. 864–865; APL. — Castrensis Graboviensia. — Ks. 77. — С. 871–872.

⁵² AGZ. — Т. XX. — С. 126–127.

⁵³ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — С. 126.

⁵⁴ AGZ. — Т. XXIV. — С. 23–24.

⁵⁵ VL. — Т. II. — С. 283.

⁵⁶ AGZ. — Т. XX. — С. 82–84.

⁵⁷ Як відомо з листа Миколая Потоцького до Яна Замойського, писаного 12 вересня 1600 р., на тогорічному депутатському сеймику в Галичі тамтешні обивателі, яких «над звичай було чимало», обрали і відрядили до короля посольство у складі трьох осіб (Станіслав Гурський, Пйотр Ожга, [Адам] Тиравський) з проханням обміркувати безпеку регіону (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. — Archiwum Zamojskich. — Sygn. 688).

пов'язаних з місцевим самоврядуванням та публічним життям воєводства (землі). На депутатських сеймиках приймалися звіти поборців і шафарів про збір податків та розподіл зібраних сум, визначалися заходи для підтримання громадського спокою в регіоні, полагоджувалися приватні конфлікти між окремими зем'янами. Наприклад, у 1642–1643 рр. белзькими депутатськими зібраннями були видані три квітації: сеймиком 1642 р. — шафареві, грабовецькому старості Станіславу Сарбевському 1) стосовно суми в 4 540 злотих 15 грошів, зібраної з чопового і відвезеної до Львова згідно з постановою реляційного сеймика 13 травня 1642 р., та 2) щодо 500 злотих, переданих грабовецькому військовому й підстарості Войцехові Альбертові Чарнолоському, обраному тоді ж депутатом *ad correcturam iurium*, на дорогу до Варшави⁵⁸; сеймиком 1643 р. — колишньому поборцеві Флоріану Мірецькому за суму 1 351 злотий 14 грошів, зібрану з податків 1640 р. й відвезену до Львова згідно з постановою попереднього (реляційного) сеймика⁵⁹.

Рідше депутатські сеймики займалися нефінансовими справами. Так, з огляду на поширення розбійництва та свавільства на території Галицької землі, тамтешній депутатський сеймик 1608 р. надав право галицькому старості Станіславу Влодку ловити й карати злочинців у приватних маєтках⁶⁰ (очевидно того дня вибори депутата й обговорення цього рішення не забрали багато часу, бо сеймикуюча шляхта ще встигла зайнятися *deductione nobilitatis*). Вишеньський сеймик 1617 р. спробував полагодити конфлікт навколо Мостиського староства між Яном Фредром і завихвостським каштеляном Максиміліаном Пшерембським. Вважаючи це справою публічною, учасники зібрання для вирішення суперечки призначили комісію, до складу якої увійшли перемишльський каштелян Станіслав Ваповський, сяноцький каштелян Марцін Стадніцький, перемишльський стольник Самуель Троецький та коронний референдарій Ян Свентославський (тодішній маршалок сеймика)⁶¹.

Розвитку самоврядних, адміністративних та інших функцій депутатських зібрань сприяли й сейми, які час від часу (починаючи від 1589 р.) доручали провести на найближчих депутатських сеймиках ті чи інші публічні чинності⁶². У багатьох випадках йшлося про обрання представників для

⁵⁸ APL. — Castrensia Graboviensia. — Ks. 84. — S. 778–779, 779–780.

⁵⁹ Lauda sejmikowe bełskie. — S. 192 [№ 119].

⁶⁰ AGZ. — T. XXIV. — S. 22–23.

⁶¹ Ibid. — T. XX. — S. 163; Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku / Wydanie szóste. — Kraków, 1960. — T. II: Wojny prywatne. — S. 189–191.

⁶² Про здійснення на депутатських зібраннях в окремих воєводствах різноманітних податкових чинностей, призначених сеймами, див.: Вінниченко О. Сеймики Речі Посполитої у світлі сеймових поборових універсалів (1587–1632) // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2010. — Вип. 45. — С. 342, 345, 346, 349, 353, 355, 356, 359, 360.

реалізації певних постанов, зокрема депутатів до комісій *compositio inter status* чи коректури права (сеймові конституції 1607, 1609, 1631, 1641 років тощо)⁶³. Подібні сеймові рішення стосувалися як депутатських зібрань в усіх воєводствах, так і конкретних сеймиків (зокрема, щодо виборів белзьким сеймиком у 1598 р.⁶⁴ і галицьким сеймиком у 1616 р.⁶⁵ двох уповноважених до контролю над впорядкуванням книг місцевого земського суду).

Час, коли відбувалися депутатські сеймики, був настільки зручним чи то вже звичним для проведення шляхетських зібрань, що в кількох випадках на ці ж дні скликали інші сеймики чи з'їзди. Зокрема, на 11 вересня 1589 р. холмська шляхта призначила свій з'їзд, на якому мала обміркувати «порятунок» Речі Посполитої від «коронного неприятеля» (показово, що в постанові цього з'їзду ані словом не згадано про вибори депутата, що мусили відбутися того дня)⁶⁶. За рішенням коронаційного сейму 1633 р. післясеймові зібрання у низці коронних воєводств, тому числі й у Белзькому та Руському, мали відбутися на наступний день після депутатського сеймика (у вівторок 13 вересня)⁶⁷, однак галицька шляхта потрактувала це як один сеймик і провела елекцію та вирішила відкладені з сейму податкові справи у понеділок 12 вересня⁶⁸. А наступний сейм 1634 р. розпорядився провести післясеймове зібрання в Белзькому, Руському та деяких інших воєводствах одночасно з депутатським⁶⁹, проте у постановах тогорічних белзького і вишенського сеймиків їх однозначно окреслено як такі, що зібралися для обрання / елекції депутата⁷⁰.

Нагальна потреба у вирішенні різноманітних справ, які не завжди вдавалося поєднати з виборами депутата (особливо, коли елекція відбувалася в напруженій атмосфері), з часом⁷¹ — вже в другій половині XVII і XVIII ст. — призвела до виокремлення постдепутатських сеймиків, що відбувалися наступного дня, у вівторок (отримали назву «господарських» або «доброго порядку»)⁷².

⁶³ Винниченко О. Конституції сеймів 1576–1647 років... — С. 251–253.

⁶⁴ VL. — Т. II. — С. 379.

⁶⁵ Ibid. — Т. III. — С. 143.

⁶⁶ Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... — С. 76–77.

⁶⁷ Винниченко О. Функціонування післясеймових сеймиків у світлі податкових актів сеймів Речі Посполитої (1633–1647) // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2005. — Вип. 39–40. — С. 42, 50–51.

⁶⁸ AGZ. — Т. XXIV. — С. 44–45.

⁶⁹ Винниченко О. Функціонування післясеймових сеймиків... — С. 43, 51.

⁷⁰ AGZ. — Т. XX. — С. 367; *Lauda sejmikowe bełskie*. — С. 144 [№ 99].

⁷¹ Антоній Прохаска вважав, що депутатські зібрання вже в роки правління Владислава IV носили зародок майбутніх господарських сеймиків (*Prochaska A. Przedmowa // AGZ. — Т. XX. — С. XV*).

⁷² *Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...* — С. 36. Щодо генези господарських сеймиків та їх походження від депутатських зібрань див.: *Lityński A. Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*. — Katowice, 1974. — С. 12–15.

Хоча більшість депутатських зібрань Белзького й Руського воєводства у 1578–1647 рр. мала нормальний перебіг і завершувалася успішно, нерідко траплялися випадки, коли учасники не зуміли досягнути згоди, тож сеймик на певному етапі **зривали** або він закінчувався без результату. Ситуація могла складатися по-різному, і не лише жорстка конкуренція за депутатський уряд паралізувала роботу зібрання: подекуди бурхливе обговорення політичних справ унеможлиблювало і прийняття по ним рішення, і вибори депутата (як це сталося під час вишенського сеймика 1603 р., коли меншість на чолі зі Стадніцькими не поступилася сенаторам і більшості учасників⁷³), або сеймик зривали заради приватних інтересів (на вишенському з'їзді 1635 р. опоненти Теодора Вінницького, який збирався доводити своє шляхетство, влаштували замішання і зривали зібрання, перешкодивши навіть обранню депутата)⁷⁴. Подекуди боротьба набувала настільки гострих форм, що учасники зібрання навіть не могли обрати маршалка, і сеймик припинявся так і не почавшись (так зривано сеймики 1628 р. і 1646 р. у Вишні)⁷⁵. Водночас замішання під час депутатського зібрання не завжди завершувалися його зривом: під час галицького сеймика 1645 р. посесор Галицького вйїтвства Войцех Тиравський прямо в костелі, де зібралася шляхта, здійснив напад на подільського воєводу і галицького старосту Станіслава Потоцького та намагався його вбити⁷⁶, однак вибори депутата таки відбулися.

Початково **документація**, що поставала в результаті роботи депутатських зібрань, була мінімальною. Якщо вибори депутата завершувалися успішно й іншими справами сеймик не займався, кілька шляхтичів або сеймиковий маршалок від імені учасників зібрання робили відповідну усну заяву в канцелярії місцевого гродського уряду, яку записували в актову книгу. З часом обраному депутатом шляхтичеві стали видавати письмову атестацію (або акт елекції), в якій повідомляли про результати виборів та представляли обранця іншим членам Коронного трибуналу. Коли вибори проходили спокійно, без конфліктів і суперечок, цей документ взагалі могли не вписувати до актових книг місцевих урядів. Перебіг і підсумки сеймикового доведення шляхетства завжди фіксували в окремому акті — у розлогій і, зазвичай, детальній атестації, в якій обов'язково протоколювали зізнання свідків (іноді навіть їх пряму мову) та інші докази. Коли ж депутатські сеймики виконували несприятиманні їм функції і займалися іншими справами, пов'язаними з функціонуванням фінансово-податкової системи, обороною регіону чи місцевим самоврядуванням, вони найчастіше ухва-

⁷³ Вінниченко О. Конфлікт політичний чи конфлікт особистий... — С. 111–142.

⁷⁴ Wywody szlachectwa w Polsce... — S. 146–149; Łoziński W. Prawem i lewem... — T. I: Czasy i ludzie. — S. 273.

⁷⁵ AGZ. — T. XX. — S. 273, 490.

⁷⁶ Ibid. — T. XXIV. — S. 56–57; Łoziński W. Prawem i lewem... — T. I. — S. 66.

лювали типові для сеймиків ляуди (постанови / ухвали) широкого змісту, що могли акумулювати усі рішення зібрання, а подекуди, у разі необхідності видавали різного змісту атестації, квити, рекогніції, листи, інструкції тощо. Подібно як і на інших шляхетських зібраннях, експонентами документів депутатських сеймиків виступали або всі учасники, або маршалок, але це не відіграло якогось особливого значення і не впливало на їх юридичну силу.

Загалом у 1578–1647 рр. мало зібратися 70 вишенських, 53 холмських, 53 галицьких і 70 белзьких депутатських сеймиків. Натомість вдалося виявити сеймиківі документи та відомості з інших джерел (зокрема ім'я особи, яку обрано депутатом), що стосуються проведення — успішно чи безрезультатно — 36 вишенських, 25 холмських, 20 галицьких і 30 белзьких сеймиків (див. *Таблицю*). Відтак про більшість депутатських зібрань нічого невідомо, однак немає підстав вважати, що вони не відбулися.

* * *

Депутатські сеймики, будучи побічним ефектом створення Коронного трибуналу, для шляхти — треба гадати несподівано — виявилися не менш значущим наслідком, аніж творення самого вищого апеляційного суду. Поза сумнівом в їх еволюції ключову роль відіграла сталість термінів проведення, причому незалежних від чиеїсь волі: ані монарха (як у випадку передсеймових сеймиків), ані сейму (як у випадку післясеймових / реляційних сеймиків), ані воеводи чи каштеляна (як у випадку елекційних сеймиків). Практика регулярних шляхетських зібрань давала не лише зручну можливість для вирішення поточних справ публічного життя воеводства / землі та, відповідно, розвитку місцевого самоврядування (у подальшому це призвело до появи постдепутатських сеймиків). Пересічний шляхтич систематично отримував досвід публічного обговорення, голосування, виборів, практики «сеймикування» і дій у соціумі, що мусило сприяти оформленню в нього певної громадянської позиції, відчуття причетності до суспільно-політичного життя регіону та відповідальності за його нормальний хід / порядок.

Значення депутатських сеймиків — і як важливого елемента судової системи, і як соціального інституту — стало очевидним для регіональних шляхетських лідерів і різних політичних сил в Речі Посполитій, що призвело до намагань опанувати цю структуру, інструментально використовуючи ці зібрання для досягнення конкретних політичних чи приватних цілей. Це обумовило, з одного боку, розвиток депутатських сеймиків у системі місцевих сеймових зібрань, а з іншого — формалізацію їх функціонування як соціального інституту, покликаного задовольняти й реалізовувати певні потреби суспільства.

Таблиця

Депутагські сеймики Белзького і Руського воєводств у 1578–1647 роках

Сеймик	Дата проведення																		
	15.09.1578	14.09.1579	12.09.1580	11.09.1581	10.09.1582	12.09.1583	10.09.1584	09.09.1585	15.09.1586	14.09.1587	12.09.1588	11.09.1589	10.09.1590	09.09.1591	14.09.1592	13.09.1593	12.09.1594	11.09.1595	
белзький									I						d		L, P, P		
вищеньський	Л	П	С	Л	П	С	Л	П	С	Л	П	С+ L	Л	П	П	С	Л+ I	П	С+d
галицький		×		×		×		×		×		×			×		×		×
холмський	×		×		×		×		×		×	+	×		×		d RS, I	×	d

Сеймик	Дата проведення																		
	09.09.1596	15.09.1597	14.09.1598	13.09.1599	11.09.1600	10.09.1601	09.09.1602	15.09.1603	13.09.1604	12.09.1605	11.09.1606	10.09.1607	15.09.1608	14.09.1609	13.09.1610	12.09.1611	10.09.1612	09.09.1613	
белзький			d				d	+		d RS	d RS	+	d AS, PS	d A, U, I	d	d PS, MS, RS			d RS
вищеньський	Л	П+d	С I	Л	П+d	С+d D	Л	П- U, I, PS	С	Л	П	С+d L, PS, I	Л	П+d L, D, PS, I	С+ L, A, D, I, P	Л	П	С	
галицький		×	+	×	+	×		×		×		×	+	×		×		+	
холмський	×		×		×	d	×		×		×		×	U	×				

ДЕПУТАТСЬКІ СЕЙМИКИ БЕЛЗЬКОГО І РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВ

Сеймик	Дата проведення																		
	15.09.1614	14.09.1615	12.09.1616	11.09.1617	10.09.1618	09.09.1619	14.09.1620	13.09.1621	12.09.1622	11.09.1623	09.09.1624	15.09.1625	14.09.1626	13.09.1627	11.09.1628	10.09.1629	09.09.1630	15.09.1631	
белзький								RM	+d								+d		
вишньський	Л+d E, L, D, PS	П	С	Л+d U, E, I	П+ A, PS	С+ К	Л+d D	П I	С	Л	П+d PS, PS	С	Л+d	Л+d	П+d I	С- I	Л+ L	П	С+ Leg
галицький				D						L			+d	+d	L				
холмський				L				U		A, PS, PS			+d	+d			+d		U

Сеймик	Дата проведення																		
	13.09.1632	12.09.1633	11.09.1634	10.09.1635	15.09.1636	14.09.1637	13.09.1638	12.09.1639	10.09.1640	09.09.1641	15.09.1642	14.09.1643	12.09.1644	11.09.1645	10.09.1646	09.09.1647			
белзький	I	p	L	p	p	p				p	K, K	K, I	PM		p	MM, MS			
вишньський	Л+d MS	П+d MS	С+d L, I	Л+d	П+ D, I	С	Л	П+d D	С+ D, D, I	Л+d	П+d	С+ A, AS, I	Л+d L, I	П	С- A, MS	Л+ MS			
галицький		L	+d			+d		D	L	+d	+d E, L	L		+d PS	+d				
холмський	RM	+d	+d	+d			I		+d	L	+d RM, I	+d L, K	+d RM	+d K	+d				

Примітка: Датування в 1578–1582 рр. подається за старим стилем.

Умовні позначення до Таблиці:

- A — атестація сеймика
- AM — атестація сеймикового маршалка
- AS — атестація учасників сеймика
- D — акт (атестація) сеймикового доведення шляхетства
- d — інформація про обраного депутата
- E — акт елекції
- I — інформація про обставини проведення, перебіг чи результати сеймика
- K — квіт сеймика
- L — постанова сеймика
- Leg — легація (інструкція) сеймика
- MM — маніфестація сеймикового маршалка
- MS — маніфестація учасників сеймика
- P — лист сеймика
- PS — протестація учасників сеймика
- RM — реляція (рекогніція) сеймикового маршалка
- RS — реляція (рекогніція) учасників сеймика
- U — універсал або лист щодо проведення сеймика
- Л — вибори проводилися шляхтою Львівської землі (для вишенського сеймика)
- П — вибори проводилися шляхтою Перемишльської землі (для вишенського сеймика)
- С — вибори проводилися шляхтою Сяноцької землі (для вишенського сеймика)
- + — сеймик завершився успішно
- — сеймик було зірвано
- × — сеймик не проводився (для галицького і холмського сеймиків у 1578–1611 pp.)

**THE DEPUTY SEJMIKS OF THE BELZ AND RUTHENIAN VOIVODESHIPS
IN THE LAST QUARTER OF THE 16th AND THE FIRST HALF OF THE 17th
CENTURIES: ORGANIZATION AND NON-ELECTIVE FUNCTIONS**

The deputy sejmiks at which gentry had to elect the judge-deputies of the Crown Tribunal were established in the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1578. The organization and activities of this type of gentry's assemblies were relatively well regulated by the parliamentary resolutions of the time. In the Belz voivodeship, the place of gentry meeting was Belz city, whereas the Ruthenian voivodeships had three deputy sejmiks seated in Vyshnia, Halych and Kholm. Owing to the fixed terms of their holding, these assemblies were also often used by the king, parliament, political leaders and gentry's communities to settle various public and private matters. Therefore, the deputy sejmiks played a significant part in the political life of the state as well as in the local government.

Keywords: Belz voivodeship, Ruthenian voivodeship, deputy sejmik, Crown Tribunal, gentry.